

Sommarbrev 2010 kring verksamheten vid Forum för levande historia

Till alla Er som på olika sätt är intresserade av verksamheten vid Forum för levande historia! Det är nu tredje gången jag skriver ett sommarbrev. Därför vågar jag kalla det en tradition.

Ifrågasättande av två skäl

Även under det gångna verksamhetsåret (från sommar till sommar) har vi fått leva med dubbla signaler från vår omvärld. Vi gör ett bra arbete, inte sällan sägs det mycket bra. Samtidigt: vi borde inte finnas till. En lite märklig situation för oss som arbetar här!

Också detta riksdagsår har det motionerats om att lägga ned Forum för levande historia.

De två mest förekommande skälen är:

1. "Det känns inte rätt att institutionalisera en myndighet som Forum för levande historia. Forskningsuppgifterna skulle och borde genomföras på ett oberoende universitet eller högskola".¹

Detta uttalande speglar en mycket vanlig missuppfattning att Forum för levande historia bedriver forskning, särskilt historieforskning. Det skulle vara välgörande om vi kunde rensa ut denna missuppfattning från debatten. Ska vår existens ifrågasättas ska det ske på justa premisser.

Låt mig tydligt få säga: Forum för levande historia bedriver *ingen egen forskningsverksamhet*! Det finns inget i regeringens instruktion² som anger att vi ska eller får bedriva sådan verksamhet.

Som jag uppfattar det slår därför ett särskilt yttrande³ vid behandlingen av nämnda motion in öppna dörrar: "Forskning kring brott mot mänskligheten bör således understödjas men ska vara helt fri från politiska instansers påverkan".

Det är lite förbryllande för mig att Forum för levande historia hela tiden ställs i fokus för denna typ av kritik. Att t ex myndigheten Historiska museet bedriver egen forskningsverksamhet hör jag aldrig någon kritisera utifrån tanken att de skulle kunna stå under "politiska instansers påverkan". Historiska museet forskar men får ingen principkritik. Forum för levande historia forskar *inte* men får kritik för risken för statligt

---

¹ Motion 2009/10:Kr209

2

§1

Forum för levande historia har till uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten har särskilt till uppgift att informera om Förintelsen och kommunismens brott mot mänskligheten. Myndigheten ska sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde.

§2

Myndigheten ska bedriva utåtriktad verksamhet med inriktning på kunskap, kultur och utbildning. Verksamheten ska bedrivas i nära kontakt med pågående forskning, andra kultur- och utbildningsinstitutioner samt myndigheter, organisationer och föreningar vars verksamhet rör liknande frågor. Myndigheten ska sträva efter att verksamheten når största möjliga geografiska spridning och förankring.

§3

Myndigheten ska aktivt främja högtidshållandet av Förintelsens minnesdag och företräda Sverige i Taskforce for International Cooperation on Holocaust Education, Research and Remembrance.

§4

Myndigheten ska dela ut ett pris för humanitära och demokratifrämjande insatser enligt förordningen om pris till Per Angers minne.

³ Nr 6 till 2009/10 KrU10

styr forskning. Ibland undrar jag därför om det snarast är frågornas känslighetsgrad som gör Forum för levande historia till måltavla för kritiken.

Forum för levande historia bedriver alltså ingen egen forskning. Det är däremot en helt annan sak att Forum för levande historia enligt instruktionen ska bedriva sin verksamhet ”i nära kontakt med pågående forskning”. Det innebär att den kunskap som förs ut och gestaltas i olika sammanhang alltid ska vara baserad på aktuella forskningsresultat hämtade från både nationella och internationella universitet och högskolor. Därför har vi en forskarutbildad anställd som samordnare av våra kontakter med forskarvärlden.

Som jag ser det gäller det att hålla isär två saker:

å ena sidan att regeringen anger *områden* som en myndighet ska arbeta inom. För Forum för levande historia handlar det om de båda dominerande skeendena med brott mot mänskligheten i modern tid: Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten;

å den andra att myndigheten inte själv ska ta fram *innehållet* inom dessa områden utan föra ut sådan kunskap som forskarvärlden presenterar eller det internationella rättsväsendet slagit fast.

Styrningen är principiellt inte annorlunda än när grundskolans nya kursplan för historia anger att undervisning om Förintelsen som historiskt *område* är ett obligatoriskt kursmoment medan *innehållet* för detta moment lämnas till lärarna att forma utifrån det kunskapsläge som aktuell forskning står för.

Med den instruktion Forum för levande historia har ser jag sammanfattningsvis inte risken för att myndigheten skulle ”utsättas för politisk eller ideologisk påverkan av nuvarande och framtida regeringar, något som allvarligt kan skada historieforskningens anseende”.⁴

2. Forum för levande historia sägs vara en opinionsbildande myndighet, och sådana ska staten inte ha menar en del.

Jag uppfattar också Forum för levande historia som en opinionsbildande myndighet. Det har jag dock inga problem med. Det avgörande är *vilken opinion* Forum för levande historia ska bidra till och fördjupa. Det handlar för Forum för levande historias del inte om tillfälliga opinioner av parts- eller partikaraktär. Det gäller istället en *grundlagsopinion*. Regeringsformen anger:

*”Det allmänna skall verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden samt värna den enskildes privatliv och familjeliv.
Det allmänna skall verka för att alla människor skall kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället. Det allmänna skall motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person.”*

⁴ Samma som föregående not.

Forum för levande historias uppgift faller väl inom detta område:

”främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.

Myndigheten ska sträva efter att

stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde”

Utifrån regeringsformen har alla myndigheter denna grundlagsopinionsbildande roll. Det särskilda i Forum för levande historias uppdrag är kopplingen mellan *då* och *nu*. Vi ska med utgångspunkt i konkreta brott mot mänskligheten sakligt informera om vad som skedde och om orsaker, förstadier, drivkrafter bakom dem. Vi ska ställa frågorna om och i så fall var frön till dessa orsaker, förstadier, drivkrafter kan finnas idag för att på det viset bedriva ett förebyggande arbete för alla människors lika värde i ett demokratiskt samhälle.

Forum för levande historia har inga andra uppdrag eller ambitioner än att arbeta för dessa värden, särskilt bland unga människor.

Intoleransundersökningar

Den historiska forskningen ger oss den kunskap vi behöver om det förflutna – både vad som hände och vägen dit. Men vi behöver också kunskap om nuet och om de frön till intolerans, som kan utvecklas till något större och värre i enlighet med vår kunskap om historien. Ju tidigare vi kan identifiera dessa frön desto större möjligheter att motverka deras fortsatta växt.

Forum för levande historia har därför tagit initiativ till en rad återkommande undersökningar om intoleranta värderingar bland dagens gymnasister. Finns sådana värderingar och i så fall i vilken utsträckning? 4674 elever på 154 gymnasieskolor i första och tredje årskurs har i SCBs regi svarat på en rad frågor. Resultaten bearbetas nu och kommer att presenteras under hösten. Vi är övertygade om att dessa resultat kan bli en bra bas för alla oss som arbetar med värde- och demokratifrågor särskilt bland unga.

Två utställningar

Vi har under året öppnat två viktiga utställningar: Middag med Pol Pot och (O)mänskligt.

Den förra hamnar in under vårt uppdrag att informera om kommunistiska regimers brott mot mänskligheten. Utställningen utgår från den svenska delegation om fyra personer som besökte Kambodja 1978 och bl a åt middag med Pol Pot. En av de fyra har omvärderat resan och sitt deltagande i den. Han menar sig då ha varit ideologiskt förblindad så att han inte såg vad som egentligen skedde i landet utan det han ville se. Övertygelsen om hur det borde vara blev enligt honom så stark att den övergick till selektivt seende – trots att verkligheten präglades av ett av historiens värsta folkmord.

Den fråga vi vill väcka är om vi kan se liknande reaktioner hos oss själva och andra. Kan en övertygelse bli så stark att den förtränger delar av verkligheten, dvs att bilden av hur verkligheten borde vara blir större än bilden av hur den faktiskt ser ut. Och vilka konsekvenser det kan få.

Utställningen har väckt stor uppmärksamhet och renderat Forum för levande historia två JO-anmälningar. Något utslag från JO har ännu inte kommit så jag får återkomma med resonemang kring anmälningarna till nästa års sommarbrev.

Den andra utställningen speglar en verklighet geografiskt mycket närmre, nämligen i vårt eget land. I samarbete med Etnografiska museet och Riksutställningar vill vi fokusera alla människors lika värde och hur den principen hanterats i vår egen samtidshistoria. (O)mänskligt är utställningsnamnet.

Forum för levande historias del av utställningen behandlar rasbiologin, rasbiologiska institutet och steriliseringslagens verkan 1934-75. I vilken utsträckning speglade dessa händelser föreställningen om att vissa människor har mindre rätt att leva, sätta barn till världen och behandlas på samma sätt som andra – i vetenskapens och den sociala ingenjörskonstens namn? Vi vill belysa sådana frågor kring vad som är den värderande och styrande normen i ett samhälle vid ett visst tillfälle, och vad och vem som bestämmer denna norm. Dessutom, hur och i vilken riktning förskjutningen av dessa normer sker?

Vi vill inte sätta upp ett moraliserande pekfinger eller inta en fördömande attityd – även om vi utifrån dagens normer och värderingar i sak tar avstånd från dessa företeelser. Det viktiga är att göra så många som möjligt medvetna om frågorna och uppmuntra dem att själva bilda sig en uppfattning utifrån grundvärderingen om alla människors lika värde och ställa sig frågan vad den grundvärderingen kan betyda i praktiken idag.

Intresset för (O)mänskligt är mycket stort bland skolorna. Sedan utställningen öppnades den 31 mars har 15 klasser per vecka – ca 2300 elever – besökt den för workshops ledda av våra utställningspedagoger.

Efter ett år i Forum för levande historias utställningslokaler och på Etnografiska museet slås de båda delarna samman till en utställning, som i Riksutställningars regi kommer att vandra runt på olika platser i landet.

En fråga som tränger sig på

Det kom en statsvetenskaplig doktorsavhandling i höstas med titeln "Hur mycket tolerans tål demokratin". Den visade bl a att det är lättare att hävda toleransen som princip i ett relativt homogent samhälle med gemensamt språk, kultur och religion. Det man i det sammanhanget ska tolerera präglas inte av så stora avvikelser från den egna ståndpunkten. Ju mer heterogent ett samhälle blir desto större avstånd blir det mellan min uppfattning, tro, livsstil eller vad det nu kan vara och det annorlunda som jag ska tolerera.

Sverige har mer än många länder på senare tid genomgått denna heterogenitetsutveckling samtidigt som toleransen som grundläggande värde och attityd bevarats. Det paradoxala i detta läge är att behovet av tolerans ökar samtidigt som svårighetsgraden att gestalta den blir större. Ibland definierar vid toleransens gräns som företeelser och ageranden som motverkar och bekämpar toleransens egen inneboende princip, dvs som går ut på att hävda att min/vår hållning är den enda rätta och acceptabla. I sin yttersta konsekvens handlar det om att med olika medel försöka upphäva demokratins spelregler. Även om vi känner oss ganska trygga med vår demokratiska öppenhet bör vi ändå ta sådana anspråk i debatten på allvar som hävdar att

endast det egna perspektivet ska tillåtas existera. Vi kan inte tolerera sådant agerande som går ut på att sätta gränser för toleransen. För det mesta sker dessa handlingar i specifika ideologiers, religioners eller särintressens namn.

Toleransens gräns kan följaktligen kanske anges till det område där *övertygandets fria process övergår till tvångets stängda utrymme*.

Toleransen har som bekant juridiskt också den gräns som kallas 'hets mot folkgrupp' och 'förtal'. Det gångna året har åter aktualiserat gränsdragningen mellan toleransen och dessa lagrum. Den gränsdragningen förefaller mig visa att vi medborgare som pris för toleransen inte får vara alltför känsliga utan får stå ut med sådant som vi som enskilda och grupper ibland uppfattar som obehagligt eller till och med stötande.

En – tyvärr – ständigt aktuell fråga

Under vintern och våren har flera gånger frågan väckts om judars förhållande till staten Israel och dess politik. Det hävdas då från en del håll att judar både i Sverige och ute i världen aktivt bör ta avstånd från denna politik. Syftet sägs vara att de själva på det viset bidrar till att minska grogrunden för antisemitiska stämningar.

I detta läge har vi alla en skyldighet att glasklart hålla isär kritik mot staten Israels politik å ena sidan och judar i världen å den andra. Judar i världen får *aldrig* hållas ansvariga för vad politikerna i Israel beslutar och gör, inte ens på det försåtliga indirekta sättet att de uppmanas ta avstånd från denna politik. Underförstått: tiger de så samtycker de och är därmed medskyldiga, får skylla sig själva och ta på sig åtminstone en del av ansvaret för ökande antisemitism. Den uppmaningen är ett lurigt sätt att främja antisemitism.

Judar *kan* naturligtvis gå ut och kritisera staten Israels politik, men de får *aldrig* utsättas för ett moraliskt krav att de *måste* eller *bör* göra det. Det förra är en demokratisk *rättighet*. Det senare skapar fullständigt oberättigad *skuld* (pga ett enda faktum - att de är judar).

Mycket mer vore att säga men detta blev långt nog.

Vi arbetar vidare med stor entusiasm eftersom våra uppgifter är så meningsbärande och framtidsinriktade.

Som jag skrivit tidigare, för mig som är i slutet av yrkeskarriären känns det särskilt meningsfullt att arbeta för att mina barnbarn ska få leva i ett demokratiskt samhälle precis som vi och själva i sina liv omsätta övertygelsen om alla människors lika värde.

Hoppas Ni alla får en riktigt skön och avkopplande sommar!

Soliga hälsningar

